

Osmanlı Devleti'nde Sürgün: Arvad Adası Örneği (18. Yüzyıl)

Exile in the Ottoman Empire: A Paradigm of Arwad/ the classical Aradus or Ruad Island¹ (The 18th Century)

Mustafa KOYUNCU*

Öz

Sürgün olgusu Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarından itibaren önemli bir yer tutmaktadır. Başlangıçta daha çok iskân amaçlı sürgünler gerçekleştirilirken daha sonraki yıllarda sürgün uygulamalarında cezalandırma amacı ön plana çıkmıştır. Osmanlı Devleti bu cezalandırma yöntemiyle kamu güvenliğini sağlamayı, iktisadi ve sosyal hayatı daha verimli bir hâle getirmeyi amaçlamıştır. Sürgün yöntemi özellikle 18. yüzyıldan itibaren çok sık kullanılan bir ceza türü olarak göze çarpmaktadır. Devlet sürgünleri çeşitli adalara yapmaktaydı. Arvad Adası, Midilli, Limni ve Bozcaada bu sürgün bölgelerinden bazılarını oluşturmaktadır. Adaların etrafının denizlerle çevrili olması, suçluların firar etme olasılığını oldukça düşürmektedir. Bu sebeple adalar suçluların cezalarını çekeceği uygun bir yer durumundadır. Çeşitli suçlardan dolayı Suriye'nin yerleşim yeri olarak kullanılan tek adası olan Arvad Adası'na sürgün edilen kişi veya kişiler kalebend ya da cezirebend gibi cezalara çarptırılıyordu. Osmanlı Devleti sürgün edilenlerin talep ve şikâyetlerini cezaya çarptırıldıkları andan itibaren dikkate almış bazen genel aflarla bazen de mazeretler üzerine çeşitli aflarla salıverilmelerine imkân tanımıştır.

Anahtar Kelimeler: Arvad Adası, Sürgün, Kalebend, Cezirebend.

Abstract

The Notion of 'Exile' is of vital importance the period from the Ottoman Empire onwards. Sending into exiles is carried out mostly for residential purposes in the beginning, however in the following years, punishment has a critical point in the exile implementations. The Ottoman Empire aims to ensure public safety and to make economic and social life more efficient with this punishment method. The method of exile stands out as a type of punishment that has been used very frequently, especially since the 18th century. The state enforces exiles to various islands. Arwad Island, Lesbos, Limnos and Bozcaada are some of these exile regions. Among the reasons why the criminals are exiled to the islands is the fact that the islands are surrounded by seas on all four sides and there is slight possibility of an escape from these places. The person who is exiled to the Arwad Island, the only island of Syria used as a settlement due to of many kinds of crimes, is sentenced to life imprisonment such as kalebend or cezirebend. The Ottoman Empire takes the demands and complaints of the exiled into account from the moment they are sentenced, and allowed them to be released with amnesty, sometimes with general amnesties, and sometimes on excuses.

Key Words: Arwad Island, Exile, Kalebend, Cezirebend.

Giriş

Arvad Adası'nın isminin yazılışı Osmanlı arşiv vesikalarında [عورت] (BOA, AE, SABH.I., 144/9683) veya [ارواد] (BOA, MVL, 24/4) gibi farklı biçimlerde görülmektedir. Latin harflerine transkribe edildiği takdirde ise *Avrat*, *Avret*, *Arvad* gibi farklı okunuş şekilleri ortaya çıkmaktadır². İngilizce kaynaklarda ise daha çok "Ruad" bazen de "Arwad" adının kullanıldığı görülen bu ada, Fransızca belge ve kaynaklarda ise "Rouad" şeklinde zikredilmektedir. Arvad Adası Suriye'nin Tartus sahillerine yalnızca 3 km uzaklıkta, tarıma uygun araziye sahip olmayan küçük bir adadır. 0,20 km² yüzölçümüne sahip, Suriye'nin Tartus iline bağlı Arvad Adası, Suriye'de yerleşim olan tek adadır (Polat, 2013, s. 219; Çetin, 2021, s. 190.). Arvad Adası'nın adı ile ilgili Evliya Çelebi şu bilgileri vermektedir:

Bu adaya Avrat Adası demenin sebebi odur ki, İskender-i Zülkarneyn, Irak memleketlerine sefer edip Nusaybin yakınında Karadere adlı yerde Dârâ Şah'ı yenip bütün çoluk çocuğu sağ salim İskenderiye'de oturur iken Dârâ Şah'ın bütün kadınları ve oğulları, Mısır havasına alışamayıp hep cüzam hastalığına

¹ Once become known as "Avrat Island" by the Ottoman Explorer Evliya Çelebi who travelled through the Ottoman Empire and the neighbouring lands in his Book of Travel (Seyahatname).

* Araştırma Görevlisi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, mustafakoyuncu@kilis.edu.tr / ORCID: 0000-0001-7430-8700

² Çalışmanın devam eden sürecinde telaffuzu yapılan ismin "Arvad Adası" şeklinde kullanımıyla ifade karmaşası önlenmeye çalışılmıştır.

yakalandılar. Sonunda İskender hekimleri bunlara nafaka tedarik görüp bu Avrat Adası'na sürdüler, hepsi burada şifa bulup hastalıktan kurtuldular (Evliya Çelebi, Haz. Seyit Ali Kahraman, 2011, s. 428).

İlk defa M.Ö. 2000'lerin başında Fenikelilerin yerleştiği Arvad Adası bu dönemde ticari bir üs olarak kullanılmış ve ciddi bir işlevi yerine getirmiştir. Ayrıca Arvad Adası, Babil krallıkları döneminde de yazıtlarda ismi geçen krallıklardan birisi olarak göze çarpmaktadır (Na'aman, 2005, s. 408). Ayrıca adanın zaman zaman vergi vermeyen bir krallık olduğu da göze çarpmaktadır (Galil, 1996, s. 65).

Arvad Adası ilki 1097'de gerçekleştirilen Haçlı seferleri sırasında Haçlıların eline geçti. Memluklü Sultanı Halil'in Suriye bölgesini Haçlılardan almak amacıyla giriştiği mücadelede çoğu Haçlı merkezi, Memlukler tarafından ele geçirilmişti. Başta Akka'nın Mayıs 1291'de ele geçirilmesi, aynı zamanda bölgenin en önemli şehirlerinden Sûr'un ve ardından Dımaşk'ın fethedilmesi Haçlıların hakimiyet alanını ciddi anlamda kısıtlamıştı. Bunun yanı sıra Suriye bölgesindeki fetihler ve ele geçirilen şehirler bunlarla da sınırlı kalmamıştır. Temmuz 1291'de Sayda, Beyrut, Aslis ve Antartus, Memlukler tarafından ele geçirilmiştir (Polat, 2013, s. 219). Bununla birlikte Akka ve Trablus'un da Memlukler tarafından ele geçirilmesiyle Haçlıların artık tutunabilecekleri yerler, Doğu Akdeniz'de bulunan adalardır. Bu adalardan birisi de Arvad Adası'dır. Trablus merkezli harekât ile birlikte Arvad Adası'na sığınmak durumunda kalan Haçlılar, adada bir sur ve kale inşa etmek suretiyle burayı karargâh hâline getirmiştir. Haçlılar kaybettiklerini tekrar alabilmek ve bunları telafi edebilmek adına Avrad Adası'nı deniz üssü olarak kullanarak Memluklü hâkimiyetine giren yerleri vurmaya çalıştılar. Nitekim Haçlılar silahlandırdıkları Arvad Adası üzerinden ilk olarak Şam sahillerine ve Trablus'a saldırılarda bulunmaya başladılar. Özellikle Antartus ve Trablus jeopolitik konumları sebebiyle saldırıların odak noktasında yer almaktaydı. Haçlılar saldırılarıyla birlikte birçok hasar meydana getirdiler. Gidip gelen gemileri soyma, tüccarları esir alma gibi eylemlerde bulunan Haçlılara karşı Sultan en-Nâsır Muhammed b. Kalavûn'dan yardım istendi. Yardıma olumlu cevap veren sultan bir donanma göndererek Arvad Adası'nın fethi için gerekli hazırlıkları tamamladı. Adadakilerin bir anlık boşluklarından yararlanılarak Arvad Adası fethedildi ve 1302 yılında Trablus'a bağlandı (Çetin, 2021, s. 190-191; Aktan, 1999, s. 440).

Osmanlı Devleti Hakimiyetinde Arvad Adası

Osmanlı Devleti'nin 24 Ağustos 1516 tarihinde Memluklere karşı kazandığı zaferle birlikte Arvad Adası Osmanlı Devleti hakimiyetine girmiştir. Osmanlı Devleti'nin bölgeyi fethetmesinin ardından iki temel amacı bulunuyordu. Birincisi iç güvenliğin sağlanması, ikincisi de ticari ve iktisadi hayatın düzenli ve sorunsuz bir şekilde ilerlemesini sağlamaktır. Osmanlı Devleti, 16. yüzyıl boyunca Suriye'yi Osmanlı idari sistemine uygun bir hâle getirmeye çalıştı. Mülkî ve askerî açıdan düzeni sağlayan devlet kendi anlayışını da yerleştirdi. Bu dönemde Trablusşam ve Arvad Adası yeniden ticari faaliyetlerin canlandığı birer liman kentine dönüştü (Buzpınar, 2009, 550-551).

1865 Vilayet Nizamnamesinin çıkarılmasından önce vilayet merkezi Sayda'ya bağlı bulunan Trablusşam Sancağına tabi olan Arvad Adası'na da 1851 yılında sair mahallerde olduğu "misüllü" meclis oluşturulması fikri oluşmuştu. Bunun üzerine halk tarafından kabul ve tasdik edilen bir şahsın müdür seçilmesi ve azalarının da kur'a ile belirlenmesi konusu mahalline yazıldı. Böylece ada halkından ve göreve layık bir kişi olduğu belirtilen Mehmet Ağa halktan gelen talep çerçevesinde meclis başkanlığına getirildi. Yapılan kur'a ile dört Müslüman ve bir Hristiyan azalığa seçildi (Polat, 2013, s. 220).

Arvad Adası'na seyahatlerde bulunan bazı ziyaretçilerin kaleme aldıkları eserler ada hakkında bilgi vermektedir. Ada hakkında bilgiler veren bu eserleri inceleyen Ümmügülsüm Polat ada hakkında şu bilgileri vermektedir:

Merkezi idareye karşı isyan eden Kavalalı Mehmet Paşa'nın ileri harekate geçmesi üzerine Osmanlı Devleti'ne yardım amacıyla Kavala'nın ordusunu durdurmak üzere gelen İngiliz donanması amirallerinden Sir Robert Stopford bu harekâttan sonra yazdığı hatıralarında Arvad Adası hakkında bazı bilgiler de vermektedir. 1842 yılında Arvad Adası'nda yaklaşık 1500 kişinin yaşadığını belirten Stopford, savaşın korkusuyla buraya gelen kişilerle birlikte nüfusun dört kat arttığını belirtmektedir. Ayrıca adanın bir deniz kıran ve birkaç batarya ile çevrili olduğu ancak bunların sökülmiş, yıkılmak üzere olduğundan söz etmektedir. 1842'den 1850 arasındaki dönemi kapsayan Doğu seyahati esnasında Arvad Adası'nı da görme imkânı bulan Neale Arvad Adası'nı İngiltere'nin güneyindeki Gosport kasabasına benzetmektedir. Bununla birlikte 4000 kişinin yaşadığını belirttiği adanın tarıma elverişli "bir karış araziye ve susuzluklarını giderecek su kaynağına" sahip olmadığını belirtmektedir. Bununla birlikte adada en dikkat çekici yapının ustalıklı inşa edilmiş su sarnıcı olduğuna değinmektedir (Polat, 2013, s. 220-221).

Yukarıda bahsedilen bilgiler ışığında ada halkının tarım yapma durumu olanaksız görülmektedir. Ekim-dikim yapılamaması sebebiyle adada bulunan halkın balıkçılıkla uğraşmaktan başka çaresi kalmadığı görülmektedir. Bu sebeple Arvad Adası'nda bulunan halkın daha çok balıkçılık ve deniz ticareti ile hayatlarını idame ettirdiği söylenebilir.

Osmanlı Devleti'nde Sürgün Siyaseti

Bir yerleştirme politikası olarak Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren sürgün siyasetini uygulamıştır. Sürgün, bir kişiyi veya bir topluluğu bulunduğu yerden uzaklaştırma veya mecburi göçe tabi tutma uygulamasıydı. Bu mecburi iskân siyasetinde kişinin veyahut topluluğun karışmış olduğu suçlardan dolayı mecburi olarak göçe tabi tutulması söz konusudur. Bu mecburi iskân hareketinin iki ana sebebi vardır: Birincisi kişileri cezalandırarak eylemi gerçekleştirdiği yerden veya hayatını sürdürdüğü mahalden uzaklaştırılması; ikincisi ise bütün toplumu etkisi altına alan sosyo-ekonomik bir siyasetin bir ihtiyacı olarak uygulanan toplu iskânlardır. Bu sürgün politikası Osmanlı Devleti, Bizans Devleti ve var olan önceki devletlerin uyguladığı bir politikadır (Koyuncu, 2022, s. 72).

Osmanlı Devleti kuruluş yıllarından itibaren sürgüne mütemadiyen başvurmuştur. Bununla birlikte fethi gerçekleşen bölgelere uygulanan sürgünlerle beraber ıssız bölgelerde özellikle sosyal ve iktisadi yapının canlandırılması hedeflenmiştir (Kuzucu, 2016, 599). Osmanlı Devleti, ihtiyaç duyduğu takdirde ahaliyi kalıcı olarak yerleştirmek için sürgün politikasına başvurabiliyordu. Örnek olarak, I. Süleyman döneminde Rodos Adası Osmanlı Devleti hakimiyetine alınmış olup adayı hem güvenlik açısından hem de iktisadi ve sosyal açıdan geliştirmek adına devletin çeşitli bölgelerinde yer alan bir kısım ahali Rodos Adası'na sürgün edilmiştir. Buna benzer bir durum olarak Kıbrıs Adasının fethinden sonra adaya bir kısım ahali sürgün edilmiştir (Koyuncu, 2022, s. 72).

İlk başlarda şenlendirme amacıyla uygulanan sürgün politikası ilerleyen senelerde kişilere ya da ahaliye olumsuz etkiler yaratan yani zarar verenlere sürgün cezası uygulananınca artık yalnızca suça karışmış olanları cezalandırmak amacıyla kullanılmaya başlanmıştır (Daşçıoğlu, 2007, s. 47-49). Zamanla ağır bir mesuliyet arz eden sürgün cezasının hükmünün önemi ve anlamı değişmiştir. Suç veya kabahat işleyen kişilerin ve toplulukların yaşadığı bölgeden arındırılması gibi bir mana yüklenmiştir (Çiçek, 2013, s. 43). Bunun bir örneği olarak Hamit ve Teke yörelerinde yaşayan bazı Kızılbaş Türkmenler dini ve siyasi karışıklıkları tetikleyebilme olasılığı sebebiyle Koron ve Mudon'a sürgün edilmişlerdir (Barkan, 1953, s. 228).

Arvad Adası'na Sürgünler ve Cezalar

Osmanlı Devleti'nde adam öldürme, yaralama, hırsızlık gibi suçların ceza uygulamaları ehl-i örf'e bırakıldığından bunların karşılığında çeşitli cezalandırma yöntemlerine başvurulabiliyordu. Adam öldürme, yaralama, gasp, borcunu ödememekte direnme, adam kaçıрма, zorbalık ve zulüm, hırsızlık, yol kesicilik, eşkıyalık, iftira, sahte

belge (berat, ferman, i'lâm, mahzar vb.) düzenleme, fitne, fesat, etrafına eşkıya toplama, devlet malının tahsiline engel olma vs. gibi suçlara karışanlar farklı şekillerde cezalandırılıyordu (İşbilir, 2019, s. 5). Bu cezalardan en yaygın olanları kalebendlik, cezirebendlik, nefy, manastırbendlik, kulebendlik, palankabendliktir.

Kalebendlik cezası, genel manada kişilerin işledikleri suçlar nedeniyle bir kale içerisinde serbest ancak kalenin dışına çıkamamaya mahkûm edilmeleri manasına gelmektedir. Temel olarak Arapça “kal’a” ve Farsça “bend” sözcüklerin bir araya gelmesiyle türeyen bu sözcük Osmanlı Devleti’nde özellikle 18. yüzyıl itibarıyla çok daha yaygın bir biçimde uygulanan bir cezalandırma metodu olarak göze çarpmaktadır. (Sami, 2015, 374-1079; Erim, 1984, s. 81). Kalebendlik cezasının uygulanmasında diğer mahkûmiyetlerde olduğu gibi belirli standartta bir ceza süresi uygulanmamıştır (İşbilir, 2019, s. 5-7). Genelde “ıslâh-ı nefis edinceye kadar” (yani kendini düzelttiğine kanaat getirilmesi) gibi sonu belli olmayan hükümler karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle benzer suç karışan değişik sürelerle cezalandırılan mahkûm örneklerine rastlanmaktadır. Bununla beraber ceza alanların serbest bırakılmalarında belirli koşullar ya da durumlar göz önünde tutulmuştur. Kefil gösterme, ailesinin muhtaç hâle gelmesi veya mübarek günlerin gelmesi gibi birçok neden mahkûmların cezalandırıldıkları süreyi etkileyen önemli etkenlerden bazılarını oluşturmuştur. Mahkûm edilmiş olanların cezalarını çekecekleri sürgün ve kalebend bölgelerinin belirlenmesi konusunda da belirli bir standart uygulanmamıştır. Zira Arvad Adası’nın haricinde Midilli, Limni ve Bozcaada gibi yerlere de sürgünler gerçekleştiği sıkça görülmektedir (BOA. C. ZB. 74/3665; BOA. C. BLD. 118/5868; BOA. C. ZB. 89/4444).

Cezirebend, Arapça ada manasına gelen “cezire” ve Farsça bağ, bağlama manalarına gelen “bend” sözcüklerinin birleşmesi sonucu oluşmuştur (Devellioğlu, 2010, s. 94-157). Cezirebendlik cezasını bir mahkûmun cezasının karşılığı olarak bir adaya göndermek ve cezasını çekeceği süre zarfında ada dışına çıkmamasını sağlamak olarak açıklayabiliriz. Bir mahkûmun adaya gönderilmesi kalebend, manastırbend, kulebend ve palankabend cezalarından sonra en ağır ceza olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü adaların hem yaşam alanı kısıtlı hem de bu kısıtlılığın bir getirisi olarak mahkûmların kontrol altına alınması daha kolay olmuştur. Adaların dört tarafının denizlerle çevrili olduğunu düşündüğümüz takdirde mahkûmların kaçmasına da pek elverişli bir ortam bulunmamaktadır (Çeribaş, 2018, s. 22).

Nefy, Arapça bir sözcük olarak sürgün manasına gelmektedir. Bir kişinin ya da bir topluluğun ceza veya güvenlik tedbiri olarak ikamet ettiği bölgeden farklı bir bölgeye belirli bir süre ya da ömür boyu kalmak suretiyle kendi arzusu dışında gönderilmesi ve gönderildiği yerde yaşamaya mecburi tutulmasıdır. Sözcük, hakkında bu ceza veya tedbirin uygulandığı kişi ve gönderildiği bölgeyi de ifade eder (Türcan, 2010, s. 164).

Manastırbendlik ve kulebendlik cezası daha çok gayrimüslimlere uygulanan ceza türüdür. Kulebendlik cezası manastırbendlik cezasına göre daha ağır bir cezadır. Zira bir kulede mahkûm olmak ile bir manastırda mahkûm olmak arasında mutlaka fark vardır.

Kaleden küçük olarak inşa edilmiş yapılara palanka denilirdi. Palanka cezası yine alan darlığı ve yaşam zorlukları nedeniyle suçluların zorluk çektiği cezalardan birini teşkil etmektedir.

Yukarıda bahsedilen cezalardan bazıları Arvad Adası’na sürgün edilen suçlulara uygulanan cezaları oluşturmaktadır. Arşiv vesikalarını incelediğimizde nefy, kalebend, cezirebend vs. gibi cezalar göze çarpmaktadır.

Daha önce bahsedildiği üzere sürgünlerin bir amacı bulunmaktaydı. Bu anlamda Arvad Adası’na sürgün edilen şahısların ikamet ettiği bölgelerde asayiş ve halka zulmetmesini engellemek temel amaçtı. Adaya sürgün edilen şahıslar eğer ki adada “ıslâh-ı

nefs” olurlar ise affedilerek tekrar eski ikamet ettikleri bölge neresi ise oraya yerleştirilebilirdi. Tabii kendini düzelttiğini dile getirmesi yeterli değildi. Kendini düzelttiğini yetkililere inandırmak zorundaydı. Eğer yetkililer uygun görürse serbest bırakılması için gerekli işlemleri yapabilirlerdi. Bunun bir örneği olarak 3 Şubat 1707 tarihinde Şam Kalesi muhafazasında görevli Yeniçeri Zabiti olan Haseki İbrahim ve Arvad Adası dizdarına bir hüküm gönderilmiştir. Hükümde daha önce Şam Kalesi Yeniçeri Zabiti olan Haseki Ali'nin işlediği suçtan dolayı Arvad Adası'na sürgün edildiği ve Haseki Ali'nin “*islâh-ı nefis*” eylediği bildirilmiştir. Haseki Ali'nin serbest kalması için Yeniçeri Ağası olan Osman Ağa'dan mühürlü bir mektup gelmiş ve Haseki Ali daha önce ikamet ettiği yere gitmesi adına serbest bırakılmıştır (BOA, MD, DN: 115, s. 205).

1707 yılında gönderilen bir hükümde beş kişinin Arvad Adası'na cezirebend olarak sürgün edilmesi emredilmiştir. Bu hükümde Arvad Adası Dizdarı ve belgenin başında bir boşluk bırakılarak “kadısına” diye hitap edilmiştir. Bu beş kişinin Antakya sınırları içerisinde fesada karıştıkları göz önüne alındığında hitap edilen kadı muhtemelen Antakya Kadısıdır. Antakya'da daha önce sorunlar çıkaran Abdülkadir, Şeyhoğlu İbrahim, Nakib es-Seyyid Mustafa, Zaim İbrahim ve Serdar-ı Sabık Hüseyin Çavuş Arvad Adası'na sürgün edilmiştir. İsmi geçen bu beş kişinin Arvad Adası'nda cezirebend olarak sürgün edilmesi ve yeni bir emir gelene kadar bırakılmamalarına ihtimam gösterilmesi istenmiştir (BOA, MD, DN:115, s. 175).

Kalebendlik ve cezirebendlik cezalarının yanı sıra idam cezalarının da caydırıcılık teşkil etmesi sebebiyle Osmanlı Devleti açısından önem arz etmekteydi. Özellikle de suçun seviyesinin yüksek olması idam cezasını kaçınılmaz hâle getiriyordu. İşte buna örnek olarak, Sakız Adası Muhafızı olan Mehmet Paşa'ya 14 Ocak 1708 tarihinde gönderilen bir hükümde bir kişinin şehzadelik iddiasında bulunduğu ve bu kişinin yakalanarak kalebend edildiği bildirilmiştir. Bunun yanı sıra kendisini kapıcıbaşı olarak tanıtan Derviş Mehmet adlı bir kişinin türlü türlü suçlara karışması sebebiyle ve kendisini şehzade olarak ilan eden kişinin işlediği suçların ağırlığından dolayı Derviş Mehmet'in idamlarına karar verilmiştir. Bu iki kişinin ibret-i âlem için ahalinin gözü önünde idam edilmesi ve kesilen kafalarının divân-ı hümâyuna gönderilmesi istenmiştir. Derviş Mehmet'in adamları ve hizmetkârlarının ise Arvad Adası'na sürgün edilerek adada kalebend edilmesi emredilmiştir. Tekrar bir emir ve talimat gelene değin herhangi bir şekilde serbest bırakılmamaları emredilmiştir (BOA, MD, DN:115, s. 470).

Özel durumlar vasıtası ile suçun bir daha işlenmemesi şartıyla bazı kişilerin affedildiği olmuştur. Buna binaen 25 Eylül 1708 tarihli bir hüküm bize bunu göstermektedir. Arvad Adası'na kalebend olarak sürgün edilen bir kişi İzmir'de ikamet etmesi şartıyla serbest bırakılmıştır. Bunun üzerine Arvad Adası'ndan İzmir'e gönderilecek olan kişinin annesi Hatice adlı kişi oğlunun İstanbul'da kesinlikle kendi halinde olacağı ve hiçbir suça karışmayacağını bildirmiştir. Hatice adlı kişinin bu talebi oğlunun bir daha suça karışmaması şartıyla kabul edilmiştir (BOA, MD, DN:115, s. 345).

1709 yılında Kudüs-i Şerif paşası, Kudüs-i Şerif yeniçerileri zabitanı ve Arvad Adası dizdarına hitap edilerek bir hüküm gönderilmiştir. Cebecibaşı olan Ebubekir ve yanında bulunan Kasımpaşalı İsmail, Kadioğlu İbrahim, Ali, Ahmet, Boyacı Ali, Çukadar Mustafa gibi kişilerin ahaliden aylık talep etmesi ve bunların bir araya gelerek Kilise kollukçusu ve iki nefer rahibeye zulüm ettikleri gerekçesiyle, Cebecibaşı Ebubekir ve ismi geçen kişilerin Arvad Adası'na sürgün edilmeleri buyurulmuştur. Ayrıca bölgenin muhafaza altına alınarak güvende tutulması ve yeni bir emir gelmeden ismi geçen şahısların bırakılmamaları istenmiştir. Ancak daha sonra Cebecibaşı olarak atanan Habib Ağa'ya birçok arzuhal iletilmiştir. Özellikle Cebecibaşı Ebubekir'in hatunu olan Fatıma ve ahaliden bir kısım

kimselerin arzuhallerinde Ebubekir'e isnat edilen suçların gerçeği yansıtmadığı ve kendisine verilen bir yıllık cezanın henüz kesinleşmemesi sebebiyle affedilmiştir (BOA,C.ZB,16/776). Genel olarak bakıldığında cezaları tertip edilen kişilerin sürelerinin belirtildiği pek rastlanılan bir durum değildir. Gönderilen emirlerde genelde “*ıslah-ı nefis*” gibi tabirler kullanılarak sürenin ne kadar olacağını bilmediği ucu açık bir durum ortaya çıkmaktadır. Ancak bu vesika bize Ebubekir'in cezasının bir yıl süre ile olduğunu göstermektedir.

Arvad Adası'na çeşitli yerlerden sürgünler olduğu bilinmektedir. Yine elimizdeki vesikaya göre Halep'te kalpazanlık yapan dört kişinin Arvad Adası'na kalebend olunmaları emredilmiştir. Ele geçirilen bu dört kişi önce Halep Kalesi'ne hapsedilmiş daha sonra ise Arvad Adası'na sürgün edilmişlerdir (BOA, MD, DN:117, s. 11).

Eşkialık olayları sebebiyle de kişilerin cezalarını çekmesi adına Arvad Adası'na sürgünler yapılmıştır. Üzeyr Sancakbeyi ve Arvad Adası kadısına gönderilen hükümde Üzeyr Sancağı'nda Deli Şeyh İbrahim adlı bir şakinin etrafına kendisi gibi şakileri toplayarak yol kestiği ve ahaliye zulmettiği bildirilmiştir. Eşkialık yapan başta Deli Şeyh İbrahim ve etrafındakilerin yakalanarak Arvad Adası'na sürgün edilmesi ve kalebend olunması istenmiştir (BOA, MD, DN:117, s. 37). Yine devlet adına görevde bulunan kişilerin görevi kötüye kullanarak eşkıyalık yaptığı ve Arvad Adası'na sürgün edildiği görülmüştür. Örneğin; Kilis Voyvodası Mehmet, Kilis Ekrad aşiretlerinden bazı şakilerin Ağustos 1713 tarihinde karışmış oldukları eşkıyalık olaylarının önüne geçmiş ve gereken cezaları vermiştir. Ancak Kilis voyvodası Mehmet bu şakilerin yakınları tarafından tam bir yıl sonra yani Ağustos 1714 tarihinde intikam alma maksadıyla öldürülmüştür. Kilis Ekrad aşiretlerinden olan Okçu İzzeddinli, Şeyhli, Amiki, İştuvanlı, Koyun Oğulları, Kılıçlı, Alıccı Cemaati, Bektaşlı'ya bağlı şakiler Kilis'in batısında Zeytinlu bölgesinde bir araya gelip Kilis Voyvodası Hacı Mehmet'in sarayını beş yüz-altı yüz kadar eşkıya ile basmış kethüdasını, beş çukadarını öldürüp mal ve eşyalarını da talan etmişlerdir. Bu olayın cereyan etmesinin ardından bu suçu işleyenlerin ele geçirilerek gerekli olan cezanın verilmesi için Maraş Valisi Vezir Ali Paşa görevlendirilmiştir. Ayrıca Malatya mutasarrıfı olan Rışvanoğlu Mehmet'e de eşkıyanın yakalanması hususunda Maraş Valisi Vezir Ali Paşa ile birlikte hareket ederek yardımcı olması emredilmiştir (BOA, MD, DN:120, s. 112; Koyuncu, 2022, s. 193; Fidan, 2013, s. 87). Şeyhli Cemaati'nden olan İbrahim, İştuvanlı Cemaati'nden olan Hacı Kasım, Kör Hasan, Kara Halil vs. Okçu İzzeddinli Cemaati'nden olan Hacı Ömer, Köse Bekiroğlu ve Sarı Hüseyin oğlu vs. Amiki Cemaati'nden olan Deli Kasım oğlu Halil, Amcası oğlu Battal vs. gibi şakiler Kilis Voyvodası Hacı Mehmet'i öldürenler arasında yer almaktadır. Maraş Valisi Vezir Ali Paşa'ya Ağustos 1714 tarihinde gönderilen hükümde ismi zikredilen şakilerin ele geçirilip cezalarının verilmesi buyurulmuştur. Bu suça karışanlara yardım edenlerin ise Rakka Kalesi'ne kalebend olunması istenmiştir. Yine aynı tarihli vesikada Kilis Voyvodası Mehmet'i öldüren, şakilere yardım ve yataklık eden asker hüviyetli kişiler olan Yeniçeri Serdarı Ali, Deli Battal ve yine Yeniçeri Serdarı Abidin Çavuş ve kardeşi Ahmet gibi kişilerin mallarına el konularak aileleriyle beraber Arvad Adası'na sürgün edilmişlerdir (BOA, MD, DN:122, s. 76; Koyuncu, 2020, s. 234-235).

Halep Valisi İbrahim Paşa ve Arvad Adası Kalesi dizdarına gönderilen hükümde suçları sabit olan kişilerin Arvad Adası'na sürgün edilmeleri gerektiği ancak bu kişilerin sürgünden kurtulmak için firar ettikleri görülmektedir. Şugur ahali ve Kaymakam Hasan tarafından gönderilen arzuhalle Şugur ahalisinden olan Osman bin Muhammed, Abdülhadi bin Muhammed, Ahmet bin Abdullah, Ali bin İbrahim, İbrahim bin Ahmed, Kundakçı Mustafa, Abud bin Mazlum, Boyacı Osman vs. kişiler bölgede oluşturdukları fesatlar sebebiyle şikâyet edilmiştir. Gelen hüküm üzerine ismi geçen bu şahısların bir an önce yakalanarak bölge halkının güvenliği ve sıhhatinin sağlanması ve bu kişilerin Arvad Adası'nda cezirebend edilmeleri emredilmiştir (BOA, MD, DN:117, s. 58).

Sürgün edilen kişilerin bir daha suç işlemek şartıyla serbest bırakıldığını belgelerde görmekteyiz. Suç işlemek şartıyla serbest kalan bazı kişiler, buna uymayarak yine fitne ve fesada karışmışlardır. Bunun bir örneği olarak daha önce türlü türlü suçlara karışan ve işlediği suçlardan ötürü Bozcaada'ya sürgün edilmiş olan Kör Hüseyin adlı kişinin affedildiği ancak daha sonra İstanbul'da ikamet etmeye başlamasıyla birlikte tekrar fitne ve fesada karıştığı göze çarpmaktadır. Ayntab naibine gönderilen hükme göre iltimas ve hile ile naip tayini gibi görevlere istediği kişileri getiren bu kişinin "ıslâh-ı nefis" için Arvad Adası'na sürgün edilmesi emredilmiştir. Yeni bir emir gelene dek ve Kör Hüseyin adlı kişinin kendisini düzelttiği anlaşılana dek Arvad Adası'nda tutulması emredilmiştir (BOA, MD, DN:122, s. 63).

Önemli görevleri yürüten kişilerin de bu adaya sürgün edildiği görülmektedir. Kıbrıs ve Lefkoşa muhassılı aynı zamanda Arvad Adası naibine gönderilen hükümde İngiltere konsolosu tercümanı olan Konstantin adlı kişinin Arvad Adası'na sürgün edilmesi istenmektedir³. Adada bulunan Konstantin, türlü türlü fesatlara karışarak bozgunculuk yapmıştır. Kıbrıs ve Lefkoşa muhassılı aynı zamanda Arvad Adası naibine bildirilen hükümle beraber Konstantin'in günden güne artan, asayiş tehdit eden eylemlerinden dolayı Arvad Adası'na sürgün edilmesi istenmiştir. Konstantin adlı bu şahıs sadece asayiş tehdit etmekle kalmamış İngiltere ticaretinin de sekteye uğramasına sebebiyet vermiştir. Sürgün edilmesi emredilen Konstantin'in herhangi bir emir gelmeden bırakılmaması bildirilmiştir (BOA, C.HR., 163/8145). Bu eylemleri sebebiyle yaklaşık 6-7 ay kadar sürgün hayatı yaşayan Konstantin, bir daha İngilizlere karşı kanunsuz hareketlere girişmeyeceğini taahhüt ettiği için İngiliz elçisinin isteğiyle affedilmiştir (Demiryürek-Yazar, 2017, s. 127).

Arvad Adası dizdarına gönderilen bir hükümde Halep'te İngiliz tüccarı taciz eden ve mallarına tasallut eden iki Yahudi'nin Arvad Adası'na sürgün edilmesi istenmiştir. Halep'te bulunan tüccarın korunması ve bu tür olayların engellenerek Arvad Adası'na sürgün edilmesi emredilen iki Yahudi'nin yine bir emir gelene kadar bırakılmaması hususu vurgulanmıştır (BOA, Mora Ahkam Defteri, DN:2, s. 23). Yine İzmir Kadısı ve Arvad Adası naibine Şubat 1724 tarihinde gönderilen hükümde Yahudi bir simsarın İngiliz tüccara zulmetmesi hasebiyle cezası istenmiştir. İzmir'de ikamet eden bu simsarın İngiliz tüccarın iki bin kuruşluk ücretlerini vermediği gerekçesiyle Arvad Adası'na sürgün edilmesi istenmiştir (BOA, Mora Ahkam Defteri, DN:2, s. 31). Bu emir üzerine Arvad Adası'na sürgün edilen bu Yahudi tam bir yıl sonra af edilerek serbest kalmıştır (BOA, Mora Ahkam Defteri, DN:2, s. 32). İngilizler ile yaşanan sorunların ilerleyen yıllarda da devam ettiği görülmektedir. Daha önce Yahudi kişilerin, İngiliz tüccara karşı işlediği suçlardan dolayı cezalarının verildiği görülmektedir. Bu defa da Ermeni bir kişi ile İngiliz konsolosu vekili arasında problem yaşanmıştır. Halep mollasına ve Arvad Adası naibine 1740 yılında gönderilen hükümde Ermeni Karakan oğlu Serkiz'in Arvad Adası'na sürgün edilmesi istenmiştir. Belgeden anlaşıldığına göre daha önce İngiliz konsolos vekili ile arasında bir olay geçen Karakan oğlu Serkiz, İngiliz konsolos vekiline iftira atmıştır. Gerekli tahkikatın yapılması ile birlikte Karakan oğlu Serkiz'in iftira attığı anlaşılmış ve Arvad Adası'na sürgün edilmiştir (BOA, Mora Ahkam Defteri, DN:2, s. 73).

³ Daha önce yapılan çalışmada bu durum ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Ayrıca bkz. *Cezire-i Kıbrıs'da mütemekkin İngiltere konsolosu yanında nice seneden beru berâtila tercüman olan Konstantin nâm tercümanın bi't-defâ'ât fesâdâtı zâhir ve gûna gün hiyâneti sâbit olub hakkında emr-i şerîf sudûr itmîş iken mütenebbih olmadığından elçi-yi mûmâ ileyhî tarafından i'lâm olundukda azl ve tercümanlığı âhara tevcih olunduğu sinîn ile mesfûr bî-pervâ şirret ve hiyâneti izhâr ve ada-yi mezbûrede olan İngilterelüyü rencide ve tekdîr ve halefî olan tercümanı ve ebbâ' ve akrabasını bî-vech-i şer'î gamz ve tecrîm itmekle İngiltere tüccarının ol havâlilerden inkitâ'sına bâdi ve mâl-ı mürîye noksan tertîbine bâ'is olduğun bildirüb mesfûr Konstantin'in hiyâneti def' ve kendüsü ıslâh-ı nefis için Avret Adası'na nefy ve iclâ ve elçi-yi mûmâ ileyhî tarafından ıtlâk olmasını mutazammın arz olmadıkça ıtlâk olunmamak... Yazar, 2014, s. 41.*

Kalebend edilme, cezirebend edilme ve sürgün edilme gibi cezaların neden verildiğini yukarıda özetlemeye çalışmıştık. Bu cezaların verilme sebeplerinden birisi devletin yapacağı tahsilatı engellemektir. Buna binaen Kilis ve Azez mutasarrıfı Hüseyin, Arvad Adası naibi ve Arvad Adası dizdarına gönderilen hükümde Kilis kasabasında bozgunculuk yapan dört kişinin Arvad Adası'na sürgün edilmesi için emir gönderilmiştir. Kilis kasabası sakinlerinden olan Şeyh Hamudoğlu Abdullah, Şeyh Hamudoğlu Abdullah'ın oğlu Mehmet, Tomas Mehmet, Kör İmam Abdulkadir adlı kişiler kasabada bulunan halkı tahrik etmiş ve burada nizamı bozarak mirî emvalin tahsil edilmesini engellemişlerdir. Yaptıkları bu eylemlerden dolayı Arvad Adası'na sürgün edilmeleri ve burada ikamet ettirilmeleri konusunda kesinlikle taviz verilmemesi ve yeni bir emir gelene dek bırakılmamaları istenmiştir (BOA, AE, SMST.II., 303/24242). Bununla birlikte yine Halep mütesellimine, Kilis voyvodası Hafız Ali'ye ve Halep Kalesi Dizdarına 18 Eylül 1725 tarihinde gönderilen hükümde sadrazam çukadarlarından olan Gedik Mehmet, Kilisli Ali Ağa ve bunlara katılanların işlediği suçlardan dolayı cezalarının tertip edilmesi buyurulmuştur. Sadrazam çukadarlarından Gedik Mehmet ve Kilisli Ali Ağa Kilis haslarından tahsil edilmesi gereken mirî malın, sadrazam kalemiyelerinin ve mukataa faizlerinin tahsilinin iptal edildiğini iddia etmişlerdir. Bunun üzerine Ekrad taifelerinden olan bazı şakileri de tahrik ederek ve kandırarak yanlarına alan Gedik Mehmet ve Kilisli Ali Ağa mirî malın tahsil edilmesini engellemişlerdir. Adı geçen kişilerin haricinde Köşker Ali, es-Seyyid Ahmet ve Muhammet Ali vs. kişiler de yine tahrike kapılarak bu suçu işlemişlerdir. Gedik Mehmet ve Kilisli Ali Ağa'nın haricinde toplam on dört kişinin sürgün ve kalebend edilmeleri söz konusudur. Halep mütesellimi ve Halep Kalesi dizdarından beş kişinin Halep Kalesi'ne kalebend edilmesi, Kilis voyvodası Hafız Ali'den de dokuz kişinin Arvad Adası'na sürgün edilmesi istenmiştir (BOA, MD, DN:132, s. 185). Diğer tüm belgelerde karşılaştığımız gibi gönderilmiş olan bu emirde de kalebend edilen beş kişinin ve sürgün edilen dokuz kişinin herhangi bir talimat gelmeden kesinlikle bırakılmaması konusunda ihtimam gösterilmesi buyurulmuştur.

Askerî sınıf içerisinde yer alan bazı kişiler zaman zaman fitne ve fesata sebebiyet vermekteydi. Buna bir örnek olarak, Erzurum Eyaleti mutasarrıfı, Gence, Şirvan seraskeri Vezir Mustafa Paşa'ya gönderilen hükümde Maraş Eyaleti tımar ve zeamet askerlerinin önüne düşerek Şamah-ı Gence arasında firar etmelerini teşvik eden dört alaybeyinin zeametlerinin ellerinden alınarak Arvad Adası'na sürgün edilmeleri emredilmiştir (BOA, MD, DN:133, s. 222).

Arapça'da sirkat, serika, eski Türkçe'de uğrulamak manalarına gelen hırsızlık, her toplum ve disiplinde engellemesi gereken bir suç olarak kabul görmüştür. Terim olarak ise hırsızlık, başkasına ait ve koruma altında olan belli kıymetteki bir malı mülk edinmek amacıyla gizlice almak manasına gelmektedir. İslâm hukukunda hırsızlık için had⁴ cezası uygulanmaktadır. Fakat bu suçun had kapsamı içine dahil olabilmesi için belirli şartların oluşması gerekmektedir. Bu koşulların oluşmaması durumunda ceza, ta'zir cezası olarak uygulanmaktaydı. Hırsızlık suçuna karşılık Osmanlı Devleti'nin uygulamasında da genel olarak had yerine ta'zir cezasının uygulandığı görülmektedir. Had cezasının uygulamaya konulması için gereken koşullar ağırdır. Bu nedenle genel olarak cezalandırma ta'zir kapsamı içerisinde uygulamaya konulmaktadır. Mesela Benderli Hatice ve Üsküdarlı Hafize sirkat töhmetiyle tutuklanmışlar ve Arvad Adası'na sürgünleri gerçekleşmiştir (Ünlü-Çeribaş, 2019, s. 541).

⁴ İslam hukukunda bazı suçlar için Kuran'da belirtilmiş değişmez cezalara "hadd" denir. Hadd başlıca Allah'a karşı işlenen suçlara konulmuştur. Bundan dolayı değiştirilemezler. Hadd kelimesinin çoğulu hudud'dur. Allah'ın haklarına karşı işlenen suçlar; hırsızlık, zina, şarap içmek veya sarhoş olmak, İslam dinini terk etmek gibi eylemleri kapsamaktadır. Bkz. İlhan Akbulut, "İslam Hukukunda Suçlar ve Cezalar", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 52/1, 2013, s. 173

Kadınların da adalara sık sık sürgün edildiği görülmektedir (Şahin, 2022, s. 60). Asitane kaymakamı ve Arvad Adası kadısına gönderilen hükümde Süt kuzusu lakaplı Burunsuz Ayşe adlı bir kadının işlediği suçlar gerekçesiyle gerekli cezanın tertip edilmesi istenmiştir. Ahaliden Mustafa adlı bir kişi rikâb-ı hümayuna gelerek iki kızının kaçırıldığını ve eşyalarının da gasp edildiğini arz etmiştir. Bunun üzerine yapılan tetkikler sonucunda Mustafa'nın iki kızını kaçıran ve mallarını gasp eden kişinin Burunsuz Ayşe olduğu tespit edilmiştir. Ayşe, Mustafa'nın hem üç bin guruşluk malını gasp etmiş hem de Mustafa'nın kızlarını kaçırap Edirne'de ikamet eden es-Seyyid Ebubekir adlı kişiye satmıştır. Ebubekir'in bulunup getirilmesi ve verdiği ifade doğrultusunda da Burunsuz Ayşe'nin Mustafa'nın kızlarını kendisine sattığını ifade etmiştir. Bunun üzerine ele geçirilen Burunsuz Ayşe de işlediği suçu şahitler önünde kabul etmiştir. Suçunun sabit olması hasebiyle de Ayşe'nin Arvad Adası'na sürgün edilmesi ve Mustafa'dan çaldığı eşyaların bir an önce teslim edilmesi emredilmiştir (BOA, MD, DN:128, s. 6).

19. yüzyılın ikinci yarısında yerel bir meclise sahip olduğu anlaşılan Arvad Adası'nda yaşayan halkın zaman zaman merkezi idareden bazı talepleri olmaktadır. Arşiv belgelerinden anlaşıldığı kadarıyla ada halkı 1852, 1877, 1881, 1882, 1886, 1888, 1890, yıllarında yaptıkları türlü türlü başvurularda askeri mükellefiyette aklarını talep etmişti. Diğer taraftan arşiv kayıtlarına bu tarihler net bir şekilde yansımakla beraber 1857 yılına ait bir kayıta da yine ada halkının “daha evvel kur’ay-ı şer’iyye’den muaf tutulmak üzere gönderdikleri dilekçeden herhangi bir cevap alamadıklarını bildirmelerinden öyle anlaşılıyor ki bu tarihte de askerlikten muafiyetlerini isteyen bir başvuruları da vardı. Mesela 1877’de yaptıkları başvuruda ada halkı kendilerinden daha önce kur’a ve redif olarak asker alınmaktayken şimdi mustahfiz (koruma) olarak asker talep edildiğini, böyle bir şey olursa adada kadın ve çocuklardan başka kimse kalmayacağı, yani “kayıkları yüzdürecek kişi” kalmayacağını, bunun da adada yaşayanları açlığa mahkûm bırakacağını iletmişlerdi (Polat, 2013, s. 221).

Bununla birlikte adanın sosyal ve ekonomik yapısını yansıtan bir husus olarak sünger avcılığı göze çarpmaktadır. Ada sakinleri daha çok 1840’lı yıllarda başlayan sürgen avcılığı ile geçimlerini sağlamaktaydı. Ancak ilerleyen yıllarda Rum balıkçıların makine ile sünger avcılığı yapması ada ahalisini zor duruma düşürüyordu. Bu sebeple Arvad Adası balıkçıları Rum balıkçıların bu eylemlerinden men edilmesi için talepte bulunmuşlardır (Polat, 2013, s. 222-223).

Tüm bilgiler bir araya getirildiğinde ada halkının yaşamaya çok fazla elverişli olmayan bu adada hayatlarını devam ettirebilme adına çeşitli bazı imtiyazlar istediği görülmektedir. Ancak bu istek ve arzulara rağmen cevap alınamadığı da görülmektedir.

Sonuç

Osmanlı Devleti’nde sürgün, iskân ve ceza yöntemi olmak üzere iki farklı şekilde uygulanmıştır. Birincisi özellikle Osmanlı Devleti’nin ilk yıllarında fetih edilen yerleri Türkleştirme adına belirli bir plan dahilinde bir grubu ya da topluluğu buldukları bölgeden çıkarıp farklı bir bölgeye iskân etmektir. Bu uygulamanın politik, sosyal ve ekonomik amaçları vardır. Sürgün uygulaması Osmanlı Devleti’nin geleneksel veya klasik dönemin başlarında daha ziyade fethedilen yerlerdeki halkın bir kısmının başka bir bölgeye gönderilmesi veya fetih sahasına Müslüman Türklerin sürgün yöntemiyle sevk edilip yerleştirilmesi şeklinde tatbik edilmekteydi. Amaç ele geçen bölgede Osmanlı Devleti’nin temsil gücünü arttıracak bir topluluk oluşturmaktır.

Sürgün aynı zamanda bireysel olarak işlenen suçlara karşı uygulanan bir ceza yöntemidir. İslam hukukunda suçlar had, kısas ve ta’zir olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Kısas kul hakkı, ta’zir hem kul ve hem kamu, had ise kamuya karşı yapılan kanuna aykırı eylemlerle

alakalıdır. Sürgün hem had hem de ta'zir için verilen bir ceza çeşididir. Temel amaç kamunun güvenliğini sağlamak, iktisadi ve sosyal hayatı canlı tutmaktır.

18. yüzyılın başlarından itibaren asayiş ve güvenlik sorununun kendini daha fazla hissettirdiği bir dönemde kişilerin işlediği suçlar dolayısıyla Arvad Adası'na farklı farklı bölgelerden sürgünlerin gerçekleştiği görülmektedir. Verilen bilgiler ve örnekler doğrultusunda genel manada sürülenlerin asayiş bozmak, halkı huzursuz etmek, yetki ve nüfuzu kötüye kullanmak, otoriteye karşı çıkmak, eşkıyalık, katl, gasp, yaralama, iftira gibi eylemler dolayısıyla buldukları bölgelerden uzaklaştırıldıkları görülmektedir. Sürülenlerin bir bölümü sürgün kararının haksız olarak verildiğini, bir bölümü ise ıslah-ı nefis olduklarını ifade ederek affedilmeyi talep etmiştir. Bu talepler sonucunda mazereti geçerli sayılabilecek olanlar veya ıslah-ı nefis etmiş olduğuna inanılmış olan kişiler affedilmiştir.

Kaynakça

I. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Vesikaları

- BOA, Ali Emiri, SABH.I., 144/9683. (H-02-09-1197- M-01-08-1783).
 BOA, Ali Emiri, SMST.II, 303/24242. (H-29-12-1173-M-08-06-1766).
 BOA, Cevdet Hariciye, 163/8145. (H-15-04-1144 -M.17-10-1739).
 BOA, Cevdet Belediye, 118/5868. (H-29-08-1178-M-21-02-1765).
 BOA, Cevdet Zabtiye, 16/776. (18-10-1121-M-21-09-1709).
 BOA, Cevdet Zabtiye 74/3665. (H-30-07-1123-M-13-09-1711).
 BOA, Cevdet Zabtiye 89/4444. (H-12-09-1144-M-09-03-1732).
 BOA, Meclis-i Vâlâ Riyaseti Defter (MVL), 24/4. (H-19-02-1274-M-09-10-1857).
 BOA, Mora Ahkam Defteri, DN: 2.
 BOA, Mühimme Defteri, DN: 115, 117, 120, 122, 128, 132, 133.

II. Araştırma ve İncelemeler

- Akbulut, İ. (2013), "İslam hukukunda suçlar ve cezalar", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 52/1, ss. 167-181.
- Aktan, A. (1999), *Memlûk-Haçlı münasebetleri*, Ankara: TTK Yayınları.
- Barkan, Ö. L. (1953), "Osmanlı İmparatorluğunda bir iskan ve kolonizasyon metodu olarak sürgünler", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt: 15 Sayı: 1-4, 1953, ss. 209-237.
- Buzpınar, Ş.T. (2009), "Suriye", *DİA*, Cilt 37, ss. 550-555.
- Çeribaş, V. (2018), *33 numaralı kalebend defteri (s.1-133/H-1227-1229/M-1812-1814) (Metin ve İnceleme)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çetin, A. (2021), "Doğu Akdeniz'de Memlûk-Haçlı mücadelesinde Trablus şehri", *Türkiyat Mecmuası*, 31/1, ss. 185-197.
- Çiçek, A. (2013), "Türklerde iskan siyaseti", *İnönü Üniversitesi Uluslararası Bilimler Dergisi*, 2/2, ss. 29-46.
- Daşcıoğlu, K. (2007), *Osmanlı'da Sürgün Osmanlı Devleti'nin Sürgün Siyaseti (XVIII.Yüzyıl)*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Demiryürek, M. - Yazar, H., (2017), "Osmanlı arşiv belgelerine göre Kıbrıs'ta İngiltere Konsolosluğu (1700-1800)", *Bellekten*, 81/290, ss.89-134.
- Devellioğlu, F. (2010), *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Erim, N. (1984), "Osmanlı İmparatorluğu'nda kalebendlik cezası ve suçluların sınıflandırılması üzerine bir deneme", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 4/4, ss. 79-88.
- Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi. (2011), Haz. Seyit Ali Kahraman, 9. Kitap 1. Cilt, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Fidan, M. (2013), “1714-1715 tarihleri arasında Ayıntab’da sosyal, siyasî ve iktisadî yapı (65 numaralı Ayntab Şer’iye sicili’ne göre)”, *Asia Minor Studies*, 1/2, ss. 72-92.
- Galil, G. (1996), *The chronology of the Kings of Israel and Judah*, E.J. BRILL.
- İşbilir, Ö. (2019), “Kalebend”, *DİA*, ss. 5-7.
- Koyuncu, M., (2020), (Ed: Yunus Emre Tansü), “XVIII. yüzyılda Kilis ve çevresindeki aşiretlerin eşkıyalık hareketleri”, *Kurmancan Datka Anısına Türkiye ve Türk Dünyası Araştırmaları-IV*, Gaziantep, ss. 221-251.
- Koyuncu, M., (2022), XVIII. yüzyılda Kilis ve havalisindeki aşiretler (iskan ve eşkıyalık), (Ed: Doç. Dr. Serhat Kuzucu), Kilis: KİTAM Yayınları.
- Kuzucu, S. (2016), “Osmanlı Devleti’nin aşiretleri iskân politikası ve bir iskân bölgesi olarak Halep ve Rakka (XVIII. yüzyılda)”, *II. Ortadoğu Konferansları: Ortadoğu’daki Çatışmalar Bağlamında Göç Sorunu*, Kilis, ss. 598-607.
- Na’aman, N, (2005), *Ancient Israel and its neighbors interaction and counteraction*, Cilt 1, Penn State University Press.
- Şemseddin Sami, (2015). *Kāmûs -ı Türkî*, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Türcan, T. (2010), “Sürgün”, *DİA*, Cilt 38, ss. 164-166.
- Polat, Ü. (2013), “Arvad: Doğu Akdeniz’de bir Osmanlı adası ve I. Dünya Savaşı’ndaki fonksiyonları”, *Bellekten*, 77/278, ss. 219-238.
- Ünlü M. – Çeribaş, V. (2019), “Kalebend defterlerine göre Osmanlı’da kadın mahkûmlar (1800-1815)”, *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, 6/16, ss.535-553.
- Yazar, H. (2014), *2 numaralı Mora ahkâm defterine göre; Osmanlı İmparatorluğu’nda İngilizler (1717-1750)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara